

DECLARATION

I, Sapan Pradhan, declare that the thesis entitled **INDRABAHADUR RAI KA GADHYAAKHYAN KO LOK-SANSKRITIK ADHYAYAN** has been prepared by me under the guidance of Dr. Krishnaraj Ghatani, Professor, Department of Nepali, University of North Bengal. No part of this thesis has formed the basis for the award of any degree, diploma or fellowship previously, from any other Universities, Institutions or Organizations.

Sapan Pradhan

Registration No- Ph.D/Nep. (1284)/175/R-2020

Department of Nepali

University of North Bengal

P.O NBU Campus

Siliguri-734013

West Bengal

Dated: 02.04.2022

UNIVERSITY OF NORTH BENGAL

ACCREDITED BY NAAC WITH GRADE A

समानो मन्त्रः समितिः समानी

DEPARTMENT OF NEPALI

RajaRammohanpur, Dist-Darjeeling-734013

Phone: (0353) 2580995 Fax (0353) 2580995

Ref.No.Nep:.....

Date: 02.04.2022

CERTIFICATE

I certify that Mr. Sapan Pradhan has prepared the thesis entitled INDRABAHADUR RAI KA GADHYAAKHYAN KO LOK-SANSKRITIK ADHYAYAN for the award of Ph.D degree under my supervision. He has carried out the work at the Department of Nepali, University of North Bengal. No part of this thesis has formed the basis for the award of any degree or fellowship previously.

02.04.2022

Dr. Krishnaraj Ghatani

Professor

Department of Nepali

University of North Bengal

Raja Rammohanpur, Dist. Darjeeling

SUPERVISOR

**Department of Nepali
University of North Bengal**

Curiginal

Document Information

Analyzed document Sapan Pradhan_Nepali.pdf (D130522978)
Submitted 2022-03-16T06:56:00.0000000
Submitted by University of North Bengal
Submitter email nbuplg@nbu.ac.in
Similarity 0%
Analysis address nbuplg.nbu@analysis.orkund.com

Sources included in the report

कृतज्ञता ज्ञापन

‘इन्द्रबहादुर राईका गद्याख्यानको लोक-सांस्कृतिक अध्ययन’ शीर्षकको प्रस्तुत शोध प्रबन्ध उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयको कला, वाणिज्य अनि ऐन सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभागद्वारा सञ्चालित विद्यावारिधि (पिएच डी) उपाधिका निम्ति गरिएको मौलिक शोधकार्य हो। शोधकार्य गर्नु भनेको निरन्तर मेहनत, गम्भीर अध्ययन र एकोहोरो इच्छाशक्ति लिएर गरिने अत्यन्त श्रमसाध्य विषय रहेछ। तथापि यस शोधकार्यलाई निरन्तरतासित अघि बढाउन र यसलाई समयमा पूरा गर्न धेरैभन्दा धेरै विज्ञ महानुभावहरूको सहयोगको खाँचो थियो मलाई। त्यसमाथि पनि कोरोना महामारीले चारैतिर लक्डाउन्, भय, रोजगारको अभाव -जस्ता घटनाले विश्व नै अस्तव्यस्त बनिरहेको स्थितिमा पुस्तक पसल, विज्ञहरूका घर घर र पुस्तकालय धाएर शोध सामग्री भेला पार्नु सजिलो त थिइँदै थिएन बरु असम्भव थियो। यस्तो अवस्थामा पनि इन्टरनेट र अन्य माध्यमबाट कतिपय विज्ञजनका साथ-सहयोग पाएकै कारण र कोरानाले गर्दा लक्डाउन्को फुर्सदिलो समयलाई अझ सदुपयोग गर्ने अवसर जुरेकाले निर्धारित समयमा नै शोधकार्यलाई टुङ्गो लगाउन अनुकूल मौका पाएँ। यसर्थ शोधकार्य गर्दा मलाई साथ-सहयोग र प्रोत्साहन गर्नु हुने मेरा सम्पूर्ण विज्ञजन र आफन्तलाई सहृदयबाट सम्झना गर्न चाहन्छु-

सर्वप्रथम प्राज्ञिक तहबाट यस शोधकार्यलाई पूर्ण गर्न कुशल निर्देशन गरी मलाई साथ-सहयोग र हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरा शोध गुरु प्रोफेसर डा कृष्णराज घतानीप्रति आजीवन ऋणी छु। यदि मैले उहाँको सहयोग र साथ अनि काँध नपाएको भए मेरो शोधकार्य गर्ने सपना अधुरो नै रहने थियो। मैले मेरा शोध गुरुबाट कतिपय नयाँ कुरा सिक्ने र बुझ्ने मौका पाएको छु। उहाँले मेरा कामलाई कदर गरेर सदैव सहयोगका निम्ति तत्पर बनी मेरो सुविधाअनुसार नै हरेक क्षण समय दिएर मलाई उत्साहित मात्र गरेनन् तर मेरा कारण आफूलाई आइपरेका विभिन्न अडचनसमेतलाई सहन गरेर उल्टो मलाई कर्मशील र आफ्नो लगनलाई निरन्तर राख्ने उर्जा दिनुभएको छ। जुन उर्जाले समयमा नै यस शोधकार्यलाई पूर्ण गर्न सकेको हुँ। सरको हार्दिकता र मप्रतिको विनम्रतालाई कहिले बिर्सन सक्ने छुइँनँ। उहाँको हार्दिकता र विनम्रताप्रति म प्रेरित छु। आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा कृष्णराज घतानीलाई म हृदयबाट नमन प्रकट गर्न चाहन्छु साथै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

दिसम्बर, २०१४ मा शोधार्थीका रूपमा उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयको ढोका प्रवेश गरेपछि मैले

आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा घनश्याम नेपालको सानिध्य पाएँ जो मेरा निम्ति अहोभाग्य हो। तर आफ्नो अल्छेपन र हेलचेक्रयाइँले गर्दा केही समयपछि विभागबाट पनि टाढो हुँदै गएँ। यस्तो द्विविधामा मलाई पुनः हौसला र आँट दिएर मेरा सबै कमजोरीलाई पर सादैं शोधकार्य सुचारु गर्ने सुझाउ दिनुहुने सर नै हुनुहुन्थ्यो। यदि सरले त्यसबेला मलाई त्यो आँट र भरोसा नदिनु र नदेखाउनु भएको भए आज म आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सक्ने थिइँनँ सायदा। गुरुवर घनश्याम नेपालप्रति म आजीवन ऋणी छु साथै शोधकार्यसम्बन्धी सभासङ्गोष्ठीहरूमा आवश्यक सुझाउ, सल्लाह दिनुभएर जुन सहयोग गर्नु भएको छ त्यसका लागि म हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

शोधकार्यको प्रारम्भावस्थामा आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा मोहन पी दाहालको संसर्गमा रहेर अध्ययन गर्ने अवसर पाएको थिएँ। त्यस अवधिमा सरसित शोधकार्यसम्बन्धी धेरै कुरा सिक्ने र जान्ने मौका पाएँ मैले। सरले त्यसबेला मलाई केही उपयोगी पुस्तकहरू पनि दिएर सहयोग र प्रोत्साहन गर्नु भएको छ। सरको उदारता र हार्दिकतालाई म बिर्सने छुइँनँ। माया, सद्भावना र सहयोगका निम्ति सरप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। त्यसो त यस शोधकार्य पूर्ण गर्नका निम्ति मेरा नेपाली विभागका सबै नै गुरुहरूले मलाई परोक्ष-प्रत्यक्ष साथ रही सहयोग प्रदान गर्नु भएको छ। विभागका पक्षबाट गरिनुपर्ने सम्पूर्ण औपचारिक पत्र-व्यवहार र दायित्वलाई समयमा नै पूरा गरिदिनु भएका कारण मैले त्यस्तो कुनै प्राविधिक असुविधाहरू जेल्लु परेन। यसका लागि आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा सञ्जय राई, विभाग प्रमुखलाई मुग्री मुग्री धन्यवाद भन्न चाहन्छु साथै सल्लाह, सुझाउका निम्ति कृतज्ञता प्रकट गर्छु। साथसाथै प्रा डा पुष्कर पराजुली, प्रा डा डपछिरिड लेप्चा र प्रा कृष्णमाया मगर (पुलामी) लाई आदरपूर्वक सम्झना गर्दै आवश्यक सुझाउ र सहयोगका लागि आभार व्यक्त गर्दछु। यसै गरी गुरुवर प्रा डा नरेशचन्द्र खाती (अवकाशप्राप्त) ले पनि मलाई सल्लाह, सुझाउ र पुस्तकहरू सहयोग गर्नु भएको छ साथै विभागकी रीना सुब्बा अशिक्षण कर्मचारी दिदीले पनि कार्यालयीय कामकुरामा धेरै सहयोग गर्नु भएको छ। उहाँहरूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् धन्यवाद प्रकट गर्दछु।

एमफिल तहका मेरा शोध गुरु आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा प्रतापचन्द्र प्रधान (सिक्किम विश्वविद्यालय, अवकाशप्राप्त) ले मेरा अभिभावक रही मलाई यस शोधकार्यसम्बन्धी धेरै सहयोग गर्नु भएको छ। सरको गुन म आजीवन बिर्सन सक्दिनँ। प्रताप सरलाई म श्रद्धासित यहाँ सम्झना गर्न चाहन्छु। सहानुभूति, हार्दिकता र सहयोगिताका निम्ति उहाँप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयबाट शोधकार्य गर्ने मेरो लक्ष्यको ढोकामा पुन्याइ सहयोग गर्नु हुने आदरणीय गुरुआमा प्रोफेसर डा कविता लामा (सिक्किम विश्वविद्यालय) पनि एकजना हुनुहुन्छ। गुरुआमा कविता लामाप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै श्रद्धापूर्वक सम्झना गर्न चाहन्छु। आदरणीय गुरुआमा प्रोफेसर डा पुष्प शर्मा (सिक्किम विश्वविद्यालय) ले पनि समय समयमा मलाई स्नेहपूर्वक प्रोत्साहन गर्नु भएको छ। गुरुआमाप्रति म हार्दिक धन्यवादी छु। साथै आदरपूर्वक सम्झना गर्न चाहन्छु।

जहिले जहाँ र जुनै माध्यमले साक्षात्कार हुँदा छिटो छिटो काममा लागेर शोधकार्य पूरा गर्न प्रोत्साहन दिनुहुने मेरा आदरणीय गुरुवर प्रोफेसर डा दिवाकर प्रधान (काशी हिन्दू विश्वविद्यालय) लाई आदरपूर्वक सम्झनामा राख्दै आभार व्यक्त गर्दछु। अभिभावक बनी मेरो स्वास्थ्य, पढाइ, कामकुरो इत्यादि विषयमा सधैं चिन्ता गरेर मलाई साथ-सहयोग गर्नु हुने आदरणीयगुरुआमा डा रिन्जी इडेन वाङ्दीप्रति हार्दिक आभारी छु। यस शोधकार्यलाई पूर्ण गर्न मलाई प्रा डा वासुदेव थापाले धेरै गुन लगाउनुभएको छ। शोधमा पाइएका कमीकमजोरीलाई सुधार गर्न परामर्श दिनुहुने, आवश्यक पुस्तकादि उपलब्ध गराइदिनुहुने, चाँडोभन्दा चाँडो शोधकार्य सिद्याइयोस् भनी चोखो मनले सदैव उत्साह र जाँगर भरिदिनु हुने उहाँ नै हुनुहुन्छ। उहाँको अथक सहयोग र यिनै हार्दिकताले गर्दा नै शोधकार्य समयमा पूर्ण गर्न बल पाएँ मैले। यसर्थ श्रद्धेय दाजु डा वासुदेव थापालाई आदरपूर्वक कृतज्ञता अर्पण गर्दछु। मेसेन्जर र इमेलका माध्यमबाट पत्रिका, पुस्तकादि सफ्ट कपी सहयोग गर्नु हुने आदरणीय तुलसी दिवस सर, प्रा डा षडानन्द पौड्याल सर, प्रा डा नेत्र एटम सर, प्रा डा भक्त राई सरलगायत किताबसमेत किनेर विना शुल्क कसैका हातमा पठाइ सहयोग गर्नु हुने आदरणीय प्रमोद प्रधान सर काठमाडौँप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। विश्वविद्यालयका विभिन्न कार्यालयहरूबाट क्लियरेंस उपलब्ध गर्न प्राविधिक सहयोग गर्नु हुने मेरा अग्रज प्रा डा भुपेन तामाङलाई आदरपूर्वक सम्झना गर्न चाहन्छु भने उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयका पुस्तकालय उप-अध्यक्ष डा याङ्जी शेर्पालाई सहयोगका निम्ति हार्दिक आभार व्यक्त गर्छु। मलाई पुस्तकहरू उपलब्ध गरी निस्वार्थ सहयोग गर्नु हुने आदरणीय नरबहादुर दाहाल सर, कवि टेकध्वज जिम्बा 'आशा' सर, प्रा गङ्गाप्रसाद भट्टरा सरई, प्रा डा दिलकुमार प्रधान सर, प्रा डा सुचन प्रधान दाजु, प्रा सदीप प्रधान दाजु, भाइ मनोज लिम्बू र सचिन छेत्रीप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्छु।

मलाई आशीर्वाद, माया, सहानुभूति दिनु हुने, सधैं कर्मशील बन्न प्रेरित गर्नु हुने, मेरा शोधपत्रलाई पत्रिकामा छापेर सहयोग गर्नु हुने आदरणीय डा गोकुल सिन्हा सर, प्रा डा सुजातारानी राई गुरुआमा, प्रा

सञ्जय विष्ट सर, प्रा बलराम पाण्डे सर, प्रा विनेश प्रधान सर, प्रा डा राजकुमार छेत्री सर, प्रा नवीन पौड्याल सर, प्रा कबिर वस्नेत सर, प्रा निमानिची शेर्पा सर, बि बि गुरुड सरलाई सम्झना गर्न चाहन्छु। यसै गरी मेरा सहकर्मी अग्रज प्रा तारा लोहार, प्रा योगेश खाती, प्रा सरस्वती मोहोरा, प्रा रजनी शर्मा, प्रा सोनाम लामालगायत भौतिक विज्ञान विभागका प्रा विनय राई, रसायन विभागका प्रा डा प्रवीण शर्माले शोधकार्य गर्ने क्रममा प्रोत्साहन गरेर मलाई सहयोग गर्नु भएको छ। साथै मेरा अग्रजलगायत साथीभाइहरू प्रा डा रेमिका थापा गुरुआमा, प्रा डा ज्ञानेन्द्र सुब्बा दाजु, प्रा डा योगेश पन्त दाजु, प्रा डा सुमन वान्तवा दाजु, प्रा डा दिपेन तामड दाजु, प्रा विक्रम राई दाजु, निरज थापा दाजु, प्रा धनकुमार मगर दाजु, मुक्ति उपाध्याय साथी, कुशल घिमिरे साथी, विरेन्द्र खड्का साथी, भास्कर छेत्री भाइ, मुकुन्द राई भाइ, प्रकाश राई साथी, सुनिल राई भाइ, शरद गुरुड भाइ, निर्मल निरौला भाइ, योगेश लिम्बू भाइ, विवेक सार्की भाइ, प्रा डा महेश दाहाल भाइ, एलेन लेप्चा भाइ, सुनिता गुरुड बहिनी, बुनु शर्मा बहिनी, नबिना र रेणु बहिनी सबैलाई सल्लाह, सुझाउ र सहयोगका निम्ति हार्दिक धन्यवाद भन्न चाहन्छु।

कोरोना महामारीको भयप्रद समयमा पढाइ र लेखाइमा नै लागि रहन प्रोत्साहित गरी डेरामा सबै बन्दोबस्त हरेर, मिठो र पोसिलो खान दिएर, स्वस्थ समेतको ख्याल राखिदिएर मलाई प्रेमपूर्वक सहयोग गरिदिने मेरी जीवनसाथी स्वेतालाई हृदयबाट सम्झना गर्न चाहन्छु भने मेरी ठुली तता मोनिका प्रधानले आर्थिक सहयोग गरी शोधकार्यलाई सफल बनाउन साथ दिनुभएको छ। साथै मेरा घरपरिवार, आफ्नो-आफन्त र ससुराली सबैले नै मलाई यस कार्यमा सहयोग दिनुभएको छ। यसर्थ मेरा सम्पूर्ण सहयोगी सहृदयलाई सम्मानपूर्वक एकमुष्टमा आभार एवम् धन्यवाद भन्न चाहन्छु।

Sapan Pradhan

Sapan Pradhan

Department of Nepali

University of North Bengal

सङ्केताक्षर सूची

सङ्क्षेप शब्द

अनु
इ पू
उ ब वि
कि मि
ग वि
डा
त्रि वि
नं
ने प्र प्र
ने रा प्र प्र
ने सा प्र स
ने सा सं
पृ
प्रा लि
भो
ले
वि सं
सम्पा
सं

सङ्केत शब्द

अनुवादक
इस्वी पूर्व
उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालय
किलो मिटर
गढवाल विश्वविद्यालय
डॉक्टर
त्रिभूवन विश्वविद्यालय
नऽम्बर्
नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
नेपाली साहित्य प्रचार समिति
नेपाली साहित्य संचयिका
पृष्ठ
प्राइभट् लिमिटेड्
भॅल्यूम्
लेखक
विक्रम संवत्
सम्पादक
सम्बत्

तालिका

सङ्ख्या	विवरण	पृष्ठ
१	रेखा चित्र	२१
२	आरेख चित्र	२३
३	आरेख चित्र	४२
४	रेखा चित्र	४२
५	आरेख चित्र	४३
६	रेखा चित्र	४५
७	तालिका	४६
८	तालिका	८९
९	तालिका	१४०
१०	रेखा चित्र	१५४
११	तालिका	१७९-१८०